

DE TOLK
VAN DE SPIERINGHIERS

– PASCAL ORANJE –

Schrijver: Pascal Oranje
Coverontwerp: Elwin Plaisier
Opmaak: Obreen Media
Uitgever: Brave New Books
ISBN: 9789465318622
Eerste druk: November 2025

INHOUDSOPGAVE

Ingeleide:	De tolk van de Spieringhers	Pag. 9
H 1	Dreiging	13
	De manufacturenwinkel	23
	Majoor Sas	32
H 2	De Geest van Pinksteren	37
	Mevrouw Schut	42
	Vuurwerk	45
	De brug	51
	De aarde dreunde	81
	Het was vreemd stil	85
	De geest van de duivel	93
	“Vergissing”	100
	De stad brandt!	101
	Bedrogen	108
	President voor twee dagen	121
H 3	“De Puin”	127
	“Rotterdam in de Schie”	152
H 4	De Zes-en-een-kwart-doctrine	159
	De knoet van de bezetter	166
	Aalten – De zomer van 1940	177
	Gevangen vrijheid	186
	Veertig minuten	193
H 5	Vink & Van Keekum	197
	“Spiering ...?”	210
H 6	Beklemming	217
	... Zand erover!	240
	“Modd’rige Moffen”	242

H 7	“Klik”	257
	Gegijzeld	266
	Pannenkoeken	284
H 8	Vrijen in de hel	305
	Executie	311
	Dovenland	318
	In vuur en vlam	337
	Keert het tij?	345
	Geboeide liefde	347
	Opnieuw gevangen	350
	De aanslag	354
	Windkracht zes	357
	Baas Turner	362
	De Taanderstraat	365
	Van Ommering	383
	Uitgeleide - De vlucht naar Aalten	393
	Wie hoort bij wie? Wie stamt van wie af?	397

INLEIDING IN “DE TOLK VAN DE SPIERINGHERS”

Zonder die gebeurtenis in het jaar 2005 zou ik het nooit geweten hebben, nooit boete hebben gedaan, het nooit onderzocht hebben. Het afscheid van haar vader had haar veel pijn gedaan. Ook haar broers hadden pijn, maar háár pijn moet vele malen heftiger geweest zijn. Want met het overlijden van de belangrijkste man in haar jonge leventje, werd ze slachtoffer van de psychologische kronkel die verborgen lag onder de zeventiger jaren. Zij mocht niet mee naar het graf. “Ze was te jong”, zeiden ze. “Het was niet goed voor haar”, hadden ze nog eens gezegd. “Het was in haar belang”, zeiden ze weer. Ik besloot haar niet mee te nemen.

Het regende. Een mistige motregen beklemtoonde het moment. Ze bleef alleen achter, aan de kant van de weg, terwijl de lijkwagen, gevolgd door haar zes broers, de nazaten van de Vorstenburcht, samen met haar moeder, langzaam maar zeker uit het zicht verdween. Stuk voor stuk losten ze op in de verte en vestigden ze zich in de donkerste diepten van haar brein.

Tientallen jaren later, op 5 november 2005 om precies te zijn, vertelde ze het me pas. Ik was er stil van en voelde me schuldig. Want ik was degene die het voor haar zo verdrietige besluit had genomen om haar niet mee te nemen naar het graf. Alleen op de wereld moet ze zich gevoeld hebben. Net zo alleen als de man, die daar in die grijze wagen aan zijn laatste reis begonnen was, zich in de eerste jaren van zijn leven moet hebben gevoeld. Ik besloot, speciaal voor haar, mijn zusje, het bijzondere levensverhaal van die man op te schrijven. Als boetedoening.

Die belangrijke dove man had, toen hij nog maar een klein doofstom jongetje was, aan het graf van zijn eigen pappa stilletjes gehuild. Zijn pappa was, in drie dagen tijd, in de kracht van zijn leven, neergesabeld door de Spaanse Griep. Zijn pappa was nog maar vijftientwintig jaar oud, maar stond nooit meer op. Een vriendelijk bedoelde handdruk op de Amerikaanse ambassade was hem fataal

geworden. Op pagina vijf van de Haagsche Courant had helemaal rechts onderin het verhaal gestaan over “De Windvlaag des doods” waardoor ambtenaar Vorstenbürger, met die veelbelovende carrière, als eerste ambtenaar op het Binnenhof zo triest aan zijn einde was gekomen. Minister Loudon had op het graf nog een korte toespraak gehouden.

De dag van zijn begrafenis, 7 november 1918, was zelfs een unieke feestdag geweest. “De mooiste dag in de wereldgeschiedenis tot nu toe”, kopte een krant zelfs. Duitsland had zich overgegeven. Iedereen juichte. Het einde van een wereldoorlog kwam er aan. Maar Gerard Vorstenbürger, de jonge vader van het doofstomme jongetje, werd toen begraven. Aan zijn graf werd niet gejuicht.

Die verloren oorlog kostte de Duitse keizer Wilhelm zijn keizerrijk. Hij was beroemd geworden als de keizer met de “Eenhoornhelm”. Die Eenhoornhelm, verbeeld met de vuist tegen het voorhoofd en de wijsvinger naar boven, werd sindsdien hét gebaar dat doven gebruiken ter aanduiding van elke willekeurige Duitser.

Na de vroege dood van zijn vader, vertrok zijn 20-jarige moeder, met de noorderzon, haar kinderen in eenzaamheid achterlatend. Maar kleine Geert was doof. Niemand kon of wilde met hem communiceren. Niemand wilde hem hebben. Alleen op de wereld was hij, nog extra geïsoleerd door zijn doofheid.

Ze brachten hem ver weg, uit het zicht, naar de ‘Inrichting voor doofstommenonderwijs’ middenin het centrum van Rotterdam. Daar trof hij mensen, net zoals hij. Andere kinderen, die gebaren maakten, net zoals hij geprobeerd had. Ze ‘spraken’ zijn taal. Het mocht wel niet van de meesters en juffen, maar ze deden het stiekem toch. Geert groeide op tussen andere dove kinderen in een pleeggezin in het Oude Noorden van Rotterdam. Zelfstandig, zoals hij noodgedwongen was opgegroeid, werd hij al snel de leider van zijn generatie doven. Ze deden spelletjes, haalden kattenkwaad uit, ontmaskerden de directeur van de school als Sinterklaas en voetbalden op straat.

Hij wist het nog niet, maar het moment waarop hij per ongeluk de bal in het gezicht schopte van kleine Mieke, Mieke van den Spieringhe, het kleine dove meisje dat niet doof bleek te zijn, zou zijn leven veranderen. Mieke was nog maar vier jaar oud toen hij, als elfjarig jongetje, haar een kusje gaf op de zere plek in haar gezicht.

Mieke was de oudste dochter van Gijsbert en Saartje van den Spieringhe. Gijsbert en Saartje waren ook doof. Mieke groeide op met gebarentaal. Gebarentaal was haar eerste en enige taal. Vandaar dat zelfs de doven dachten dat zij doof was. Van de dokter moest zij eerder dan de andere kinderen naar school omdat zij anders de ‘gewone-mensen-taal’ niet zou leren.

In het eerste boek, “Het kind van de Vorstenburcht”, waarin de bijzondere geschiedenis van Geert Vorstenbürger de aandacht vraagt, komen de strenge jongste jaren van de ‘horend-dove’ Mieke van den Spieringhe tot leven. Haar bijzondere omstandigheden maakten haar tot een praktisch opgeleide bijzonder getalenteerde doventolk. Geert lijkt haar op afstand te volgen, maar het leeftijdsverschil is groot. Het spannende verhaal gaat verder in “De tolk van de Spieringhers”

Gijs

Hoofdstuk 1 - Dreiging

De angst sloop er langzaam in. Hoewel velen de andere kant op keken of bleven volhouden dat het allemaal zo'n vaart niet zou lopen, leidden de berichten over de Kristallnacht en wat de joden daarbij was overkomen tot gevoelens van ongeloof en beklemming. Het aantal joden dat met hun hele 'hebben en houden' de Duits-Nederlandse grens overstak om in het neutrale Nederland een nieuw bestaan op te bouwen, nam per dag toe. Het 'illegale deel' werd voorlopig opgevangen in de barakken van de Rotterdamse Vakantie School in Hoek van Holland. Daar zaten ook Duitse soldaten, die gedeserteerd waren uit het Duitse leger. Later werden de joden verplaatst naar de Hoekse exportslagerij Vianda in De Hoek. De meesten kregen een 'voorlopige verblijfsstatus'. De stroom joodse vluchtelingen zorgde echter voor een toenemende argwaan jegens de Duitsers.

Het gros van de Nederlanders vertrouwde er echter op dat de Nederlandse neutraliteit, net zoals in die eerdere oorlog, nu en in de toekomst zou worden gerespecteerd. Tijdens haar dienstverband bij de joodse manufacturenwinkel Van Dam aan het Slagveld in het centrum van Rotterdam, werd Mieke in alle hevigheid geconfronteerd met de angst en waakzaamheid die er onder joden jegens Duitsers was ontstaan. Net als haar vader, die bij meubelfabriek Van Dam gewerkt had, eigendom van een oudere broer van deze Van Dam, werd Mieke geconfronteerd met krantenkoppen waarin aandacht werd besteed aan het lot van de joden in Duitsland. Mieke zag de zorg in de ogen van haar baas als hij, gebogen over de toonbank, het nieuws over zijn 'Jodenvolk' aan het lezen was.

Het was duidelijk dat Duitsland zich had ontworsteld aan de ijzeren greep van de grote mogendheden in de wereld waarin het jarenlang geklemd had gezeten. Die hadden Duitsland primair verantwoordelijk gehouden voor het ontstaan van de Wereldoorlog van 1914-1918 en vooral voor de enorme bloedbaden die waren ontstaan gedurende deze periode. Duitsland diende herstelbetalingen te doen aan alle landen waar het schade aan had toegebracht. Daarnaast had

Duitsland een deel van zijn grondgebied aan de omringende landen verloren. Keizer Wilhelm II was afgezet en in het stadje Weimar was een gloednieuwe republiek opgezet die vanaf dat moment op democratische wijze diende te worden opgebouwd. De regering diende zich voortaan ondergeschikt te maken aan de ‘stem des volks’. Het leger moest totaal worden ontwapend en er mocht geen geld meer worden vrijgemaakt voor het opbouwen van een nieuw leger. Kortom, de wereld hield de Duitsers in de tang.

Terwijl gedurende de twintiger jaren de Duitsers hierdoor in armoe moesten leven, klauterde de rest van de wereld op. In tijden van herstel draaien economieën op hun top en al snel was er tijd voor muziek en dans en andere vormen van ontspanning in Europa en Amerika. In het sombere Duitsland werd met scheve ogen gekeken naar landen die het steeds beter kregen, terwijl de sfeer in Duitsland ronduit negatief was. Politieke partijen speelden daar op in. In die sfeer van onvrede, vooral bij conservatieven, communisten en een steeds sterker opkomende nationaalsocialistische partij kreeg een felle criticus als Adolf Hitler steeds meer volgers.

Toen na de beurskrach van 1929 de internationale markten instortten en ook de buitenlandse opdrachten en investeringen in Duitsland op een laag pitje kwamen te staan, zag Hitler, de leider van de nationaal socialistische partij, zijn kans schoon om een aantal partijen de schuld te geven van de malaise in zijn land. Het veeleisende buitenland en de joden waren daar de belangrijkste van. Waarom Hitler zo’n hekel kreeg aan joden werd niet helemaal duidelijk. Hij verweet ze verraad in de oorlog, waardoor de positie van Duitsland ondergraven werd, maar nog meer leek hij jaloers op het slimme handelstalent van de joden en de financiële voorsprong die zij daardoor gedurende de eeuwen opbouwden ten opzichte van andere bevolkingsgroepen. Hitler eiste solidariteit en was wars van de vorm van liberalisme die bij de meeste joden ingebakken lijkt. Hitler vond joden maar uitbuiters. Kortom, Hitler wijzigde gemakshalve ‘slim’ in ‘sluw’ en slingerde het hele Jodendom over die kam.

Zoals vele politici vóór hem, slaagde ook hij erin om zichzelf nationaal te profileren door vijandsbeelden van de natie te schetsen.

Vijandsbeelden die hij moest bestrijden om Duitsland weer aanzien te geven en Duitsland weer in de vaart der volkeren op te stomen. ‘Het buitenland’ en ‘de joden’ waren de partijen die zichzelf verrijkten en die de Duitsers verarmden, vond Hitler. Voor van alles wat misging in eigen land vond de leider van de Nazi-partij wel een excuus die in de richting van de joden wees.

Bij de landelijke verkiezingen in 1933, kwam Hitlers partij als grootste uit de bus. Hitler kwam aan de macht en verruimde die macht vooral door manipulatie en het zaaien van angst. Zijn in 1921 opgerichte Sturmabteilung - de SA - die aanvankelijk was opgericht om mensen die partijvergaderingen van zijn Nationaal Socialistische Duitse Arbeiderspartij - de NSDAP- bezochten, te beschermen, was inmiddels uitgegroeid tot een ‘Wehrmacht’ die groter en machtiger was dan het Duitse leger. Hitler kreeg medio 1933 de vereiste tweederde meerderheid voor de ‘machtigingswet’, die zijn regering wetgevende macht gaf. Toen president Hindenburg in 1934 overleed, nam Hitler bij decreet ook deze functie over. Het betekende het einde van de Weimarrepubliek en het begin van het Derde Rijk, de dictatuur van Nazi-Duitsland.

Het was geen toeval dat Mieke bij een jongere broer van de werkgever van haar vader kwam te werken. Want ook de vacature bij de meubelfabriek Van Dam was door opoe Van der Heijden aangekaart. Door hun waterstokerijen hadden de Van der Heijdens, de grootouders van Mieke, overal tussen het centrum en het noorden van Rotterdam zo hun contacten. Mieke vond het maar bijzonder dat opoe Van der Heijden steeds weer wist wie er personeel nodig had. Ze was een pittige maar toch aardige opoe. Als moeder van een dove dochter hield opoe, op afstand, altijd een oogje in het zeil. Het was ook in haar belang dat haar dove schoonzoon Gijsbert en de kinderen van haar dove dochter Saartje betaald werk hadden, vond zij. Dat Gijsbert door het moeten missen van één oog en door de instorting van de meubelmarkt op dit moment in de steun zat, dat had zij niet kunnen verhinderen. Des te meer vond zij het van belang dat haar kleindochter Mieke, die net veertien jaar geworden was en die vanaf die leeftijd mocht gaan werken, ook meteen kon meehelpen

om de kost voor het gezin van haar dochter te verdienen. Dat zou de financiële klap door de invaliditeit van haar schoonzoon op z'n minst iets verminderen. Opoe leek niet te weten dat de verhouding tussen Saartje en Gijsbert behoorlijk gebrouilleerd was en dat haar dochter Saartje niet zo aardig was voor haar kleinkinderen Mieke, Marrigje en Betsie. Die moesten de liefde vooral van hun dove vader hebben.

Mieke had al eens van haar vader gehoord dat de Duitsers het de joden behoorlijk lastig maakten. Maar toen was ze een stuk kleiner. Ze begreep toen nog niet goed hoe dat allemaal in elkaar zat. Maar toen ze haar eerste werkgeefster, mevrouw Siswerda, zo in elkaar zag krimpen bij de nieuwsberichten over de Kristallnacht en ze nu ook de bezorgde blik van manufacturenbaas Van Dam zag over die "gemene" Hitler, kreeg ze toch het gevoel dat er iets ernstigs aan de hand was. Ze was nog nooit zo bezorgd geweest. Nou ja, behalve die ene keer dan, toen haar moeder haar in het kolenhok had gestopt. Dat zou ze haar leven niet meer vergeten.

Maar gelukkig was er niet elke dag lelijk nieuws. Mieke vond het bijzonder dat ze, elke keer als ze kwam solliciteren, meteen aangenomen werd. Het werk was leuk, in de manufacturenwinkel. Er waren wel honderden soorten knoopjes en ook elastiek was er in talloze breedtes. Ze wist ook niet dat er zoveel soorten spelden bestonden. Ze moest eigenlijk nog een hoop leren alvorens ze de winkel in mocht. Aan alles zat ook weer een apart prijsje vast. Maar ook in de pauzes was het gezellig. Je kon bijna nergens beter zitten dan aan het Slagveld. Aan de ene kant had je het gezellige restaurant Loos, met die vrolijke zonnekappen aan de gevel en in de zomer een terras. En als je het Hofplein overstak dan had je daar vlak achter de huizen de doofstommenschool, met daar aan de overkant de mooie meubelwinkel van Pander. Pander lag voor het grootste deel aan de Coolsingel, waar het altijd superdruk was. Er zaten nogal wat cafés, bioscopen en theaters schuin tegenover het stadhuis. Een betere plek om te werken als bij manufacturenwinkel Van Dam kon je haast niet bedenken.

Schuin tegenover het doofstommeninstituut stond aan de Kruiskade de grote bioscoop Luxor. Daar draaiden regelmatig films van Charlie Chaplin en van de Dikke en de Dunne, Laurel en Hardy. Vader was wel eens stiekem naar een film van Dik en Dun geweest. Dat was lachen, had hij verteld, maar Mieke mocht het niet aan mamma vertellen, want dan werd ze kwaad. Dan vond ze dat hij het geld maar aan het verbrassen was en ze hadden het thuis zo nodig. Maar Mieke gunde het haar vader wel. Die had nooit iets voor zichzelf. Hij gaf al het verdiende geld altijd aan zijn vrouw af. Alleen als hij een extraatje had verdiend, dan vond vader dat hij daarvan de helft zelf mocht houden.

“Als weer werk”, had hij Mieke gezegd, “dan jij mee Dik en Dun”, had hij ooit gezegd. Maar of haar vader, die doof was en ook nog aan één oog blind, ooit nog werk zou krijgen ...? En hij werd de laatste tijd ook nog zo mager. Hij had een heel smal gezicht gekregen, waardoor dat ene kunstoog nog meer opviel.

Dit alles bedacht Mieke terwijl ze in de vitrine van Luxor naar de vrolijke plaatjes van die Dikke en die Dunne keek. Die twee waren elkaar elke keer op de kast aan 't jagen, zag Mieke op de foto's. Net zoals haar vader altijd bij haar deed. Vader was gelukkig nog altijd vrolijk als ze samen waren.

Vaak stonden de meisjes van de dovenschool aan de overkant van Luxor ook naar de plaatjes te kijken. Die waren dan druk aan het gebaren naar elkaar en aan het wijzen naar de foto's in de vitrine. De één na de ander schoot dan in de lach. Volgens Mieke waren het meisjes van ongeveer haar leeftijd. Mieke kon het nooit laten om die meisjes dan toch nog even aan te schieten, want dat deden maar weinig horenden. Ze tikte één van de dove meisjes op de schouder. Gestoord in hun onderlinge gesprek draaide het aangetikte meisje zich om.

“Jullie pauze? ... Jullie pauze, school?”, herhaalde ze.

Mieke had haar al eerder gezien als ze met haar vader naar de dovenkerk ging in de Gerard Scholtenstraat.

Het meisje reageerde verrast: “Ik jou eerder gezien”.

Ze keek Mieke diep in haar ogen. Ze fronste haar wenkbrauwen: “Weet niet waar”.

“Dovenkerk”, zei Mieke terwijl ze op haar oor wees en meteen daarna een biddend gebaar maakte.

“Ja. Jouw vader, lang, mager, met oog”, gebaarde plotseling het andere meisje, terwijl ze haar rechter wijsvinger omhoog bracht naar haar oog.

Zie je wel, anderen zien het ook al, dacht Mieke. Mijn vader ziet er niet best uit.

Doven pakken de meest opvallende kenmerken van een persoon aan om aan te duiden wie ze bedoelen. Bij Gijsbert van den Spieringhe was dat, sinds dat fatale ongeluk, zijn kunstoog. Zo was er ook ooit eens een dove man met een half oor. Dat halve oor had niets met zijn doofheid te maken. Dat was gewoon toeval. Dat oor viel iedereen meteen op omdat de bewuste persoon ook zijn haar vrij kort droeg. Wilden andere doven iets over die persoon vertellen dan werd begonnen met een ‘half oor gebaar’: “Pietersen”, en gelijk werd met de vlakke hand het oor elke keer weer “afgesneden”. Nooit negatief bedoeld. Gewoon het meest opvallende kenmerk aan de persoon.

“Jullie film al gezien?”, vroeg Mieke terwijl zij op de twee meisjes wees en naast haar oog een rollende beweging maakte alsof er een film op een spoel draaide.

“Nee”, schudden ze beiden, terwijl ze het bij doven en horenden bekende geldgebaar maakten door de wijsvinger en de duim een paar keer tegen elkaar aan te schuiven: “Geen geld”.

“Jij niet naar school?”, vroeg één van hen aan Mieke.

“Ik werken”, gebaarde Mieke terwijl ze op zichzelf wees en daarna de zijkanten van haar vuisten een paar maal op elkaar timmerde.

De meisjes reageerden verbaasd, want Mieke zag er bepaald nog niet als boven de vijftien uit. Pas vanaf vijftien mocht je stage lopen als je op de dovenschool zat.

“Jij al vijftien?”, vroegen ze, terwijl ze op Mieke wezen en vijfvingers op en neer lieten gaan.

“Veertien”, deed Mieke hetzelfde met vier vingers.

Weer verbazing. Ze begrepen er niets van.

Alleen horende mensen mochten al vanaf hun veertiende werken.

Dove mensen ook wel, maar de doveninstituten in Nederland vonden dat doven een jaar langer op school moesten blijven. Dat extra jaar was nodig omdat het niet alleen om het normale onderwijs ging, maar omdat er ook nog een tijd communicatieonderwijs moest worden gegeven. Eigenlijk was een extra jaar daar nog te kort voor. Even bleef het stil.

“Jij niet doof?”, vroeg het langste meisje van de twee aan Mieke. Mieke schudde van nee.

Op twee gezichten tekende de verbazing zich af.

“Dacht jij ook doof”, bracht het kleinste van de twee naar voren.

“Knap, jij gebaren”, brachten ze er beiden tegelijk uit.

“Vader en moeder doof”, gebaarde Mieke nog naar de twee meiden.

“Nu, werken overkant”, wees Mieke, bedoelend dat ze nu gelijk weg moest en ze wees naar de overkant naar de manufacturenwinkel van Van Dam.

Blij liep ze naar de overkant, naar het Slagveld. Ze moest zich haasten, want vanaf drie kanten kwamen er trams aan. Blij was ze altijd als ze met doven van haar eigen leeftijd kon praten. Blij, omdat ze dan eens in gebarentaal over meisjesdingen kon praten met doven en ook blij omdat ze wist dat die meisjes het fijn hadden gevonden dat ze zo goed konden praten en konden gebaren met iemand die kon horen. Eindelijk een horende die zich presenteerde als hun gelijke. Dat gebeurde niet vaak. Dan ging er toch weer een andere wereld voor hen open.

Regelmatig moest Mieke voor Van Dam de hond uitlaten. Dat gebeurde meestal tijdens winkeltijd. Als mevrouw Van Dam erg lang van huis weg moest, dan nam haar man, Sjaak van Dam, de baas van Mieke, de hond mee naar de winkel. De hond van Van Dam werd vaak “krentenbrood” genoemd. Hij was helemaal wit, met een berg zwarte stippen en vlekken. Officieel was het een Dalmatiër, maar volgens rassendeskundigen was het een foute. Want een goede Dalmatiër had niet zo’n grote zwarte vlek rond zijn oog. De hond kon vrij achter de toonbank lopen en, als hij dat wilde, kon hij doorlopen naar de achterkant van de zaak, het voorraadgedeelte, waar zijn mand stond. Maar meestal lag hij achter de toonbank. Hij vond het kennelijk gezelliger om bij de mensen te zijn. Pasja, heette hij. Pasja

interesseerde het geen bal dat hij geen ‘goede’ Dalmatiër was. Als hij langs de spiegel liep, dan gromde hij altijd naar die gekke hond, met die vlek om zijn oog. Als hij uitgelaten moest worden liep Mieke een ommetje langs de Noordsingel, de Teilingerstraat en de Schiekade. Op de Noordsingel waren veel bomen, waartegen hij met gemak z’n poot hoog kon optillen. Ook struiken zat, waarachter Pasja in alle rust zijn behoefte kon doen.

Soms moest Mieke de hond in de loop van de middag weer naar het woonhuis van de Van Dammen terugbrengen. Dat was normaal circa twintig minuten lopen, tenminste als Pasja onderweg geen andere honden tegenkwam. Meneer en mevrouw Van Dam woonden, samen met een dochter, op de hoek van de Schieweg en de Stadhoudersweg, een moderne beletage met een prachtig uitzicht op de Schie. Vanaf die plek kon je door het ene raam de Schie volgen in de richting van de Delftse Poort en door het andere raam het traject van het al gedempte deel van de Schie in de richting van de Noorderhaven, die weer uitmondde in het Noorderkanaal.

Het huis van de Van Dammen had een wat merkwaardige inrichting. Althans zo keek je er tegenaan als je zelf geen jood was. Ze waren nogal orthodox en dat kon je vooral goed zien aan de keuken. Daar hadden ze een plank voor normale wekelijkse dingen en een aparte plank speciaal voor de sabbat. De wandelingen met de hond zouden korte tijd later een verdrietig staartje krijgen. Maar voordat het zover was ging de wereld eerst nog op z’n kop.

Op het moment dat Mieke in één van haar spaarzame vrije momenten met haar vriendin Mar Maliepaard liep te genieten van de winkeltjes op de altijd gezellige en drukke Hoogstraat en daarna via de populaire Passage de doorsteek maakte tussen de Korte Hoogstraat en de Coolsingel, bereidde de man met het fanatieke zwarte snorretje vooraf zijn oorlogspad voor. Niet dat iemand van de boeren en burgers in het westen van Europa dit al kon voorzien – grote mogendheden als Frankrijk, Duitsland en de VS hielden hem wel in de gaten – maar van een begin van dreiging was zeker al sprake. De bloedige oorlog van 1914-1918, waaraan Nederland

zich had kunnen onttrekken, lag iedereen desondanks nog vers in het geheugen. Het verlies van voormalige Duitse gebieden aan het eind van de Wereldoorlog was Hitler echter een doorn in het oog. Hij was vastbesloten om die gebieden - ondanks de eerder gemaakte afspraken met de uiteindelijke overwinnaars van die oorlog tijdens het Verdrag van Versailles - weer in handen te krijgen. Terwijl de Nederlanders een rotsvast vertrouwen hadden in hun neutraliteitsverklaring - in 1914-1918 had die toch ook gewerkt - werden de activiteiten van Hitler steeds onheilspellender. Hitler sloot een pact met het Italië van Mussolini. Mussolini had het verbruid bij de andere Europese landen door zijn recente gifgasaanval op het zwakke Ethiopië, het enige Afrikaanse land dat nog geen westerse kolonie was, en door zijn samenwerking met de Spaanse dictator Franco. Hij vreesde de kracht van de Duitse strijdkrachten en wilde Hitler liever als vriend dan als vijand.

Hitler was geboren in de Oostenrijkse grensplaats Braunau. Oostenrijk dat voor het overgrote deel werd bewoond door Duitstaligen, had zich een jaar daarvoor al aan Duitsland ondergeschikt gemaakt. Mussolini, de heerser over Italië, vond het vanaf dat moment verstandiger om die hitsige Duitser maar te vriend te houden. Italië en Duitsland sloten een zogenoemd “Stalen Pact”, waarin beide verklaarden de ander bij te staan als één van hen zou worden overvallen.

Het gemak waarmee Hitler de macht over Oostenrijk overnam en daar zijn medestander Seys Inquart op ‘de troon’ kon zetten, gaf hem de kracht om met Tsjecho-Slowakije te onderhandelen over de positie van het westelijk deel van Tsjechië, het Sudetenland. Korte tijd later viel Tsjechië in z’n geheel in handen van de Duitsers. Slowakije maakte zich van Tsjechië los en sloot zich aan bij Hongarije.

Niet alleen in Duitsland maar ook in de door Duitsland overheerste gebieden werden joden tegengewerkt. Zo werden joden uitgesloten van diverse beroepen in het openbaar vervoer en werd hun aanwezigheid op bepaalde plekken niet op prijs gesteld. Op 10 november 1938 werden tijdens de Kristallnacht in Duitsland, ook de joden in Oostenrijk en in het Tsjechische Sudetenland aangevallen.

De nazi's waren werkelijk overal. Toen in de lente van 1939 Duitsland zijn tentakels verder over de omliggende landen leek uit te spreiden, vluchtten steeds meer joden als hazen voor de jager de neutrale Nederlandse grens over, hopen hier rust te kunnen vinden. Tegelijk ontstond bij veel Nederlandse joden de neiging om nog verder westwaarts te kijken, naar Engeland, naar Amerika zelfs.

De manufacturenhandel

Hoewel het leven in Nederland gewoon door leek te gaan, voedden ook de koppen in de Nederlandse kranten de angst dat er iets te gebeuren stond. De spanning in Polen was bijna ondragelijk en de eerdere ervaringen met Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije beloofden niet veel goeds. Dat Hitler op 20 augustus al een pact met Stalin had gesloten om samen met de Russen Polen binnen te vallen, was toen nog niet bekend. De rust onder de Nederlandse bevolking was van korte duur. Velen lagen wakker van de Duitse agressie.

Sjaak van Dam was zenuwachtig. Het feit dat de joden in Duitsland, Oostenrijk en in het Tsjechische Sudetenland steeds feller achtervolgd werden en dat het leven hen onmogelijk gemaakt werd, raakte hem en zijn gezin diep. Mieke, die dagelijks met Van Dam omging zag de toenemende onrust in zijn ogen. Hij werd steeds stiller, vond ze.

Het was 31 augustus. Koninginnedag. Een andere Koninginnedag dan anders, want er mocht geen feest gevierd worden. Er was ook geen vuurwerk op het Land van Hoboken tegenover het stadspark van Rotterdam. Koningin Wilhelmina vond dat het niet kon in deze tijden van mobilisatie. Wel jammer eigenlijk, want Mieke mocht de laatste jaren op Koninginnedag steeds met haar vader mee om naar het vuurwerk te kijken. Het was een rare vrije dag, want de winkels waren wel gesloten. Een onheilspellend gevoel hing over de stad. Mieke hoefde niet naar haar werk. Thuis sprak ze over de onrust en over de zorgen van haar baas.

“Meneer Van Dam bang voor Duitsers”, zei ze tegen haar vader.

“Ik begrijp”, antwoordde vader Gijsbert: ”Broer van Van Dam ook vaak bang”, verwees haar vader naar zijn laatste baas van de meubelmakerij.

“Niet makkelijk voor joden”, vervolgde hij, waarbij hij met zijn wijsvinger een kromming maakte over zijn magere neus; het gebaar voor een Jood of een Arabier die in veel gevallen een haviksneus hebben.

Ook haar vader zag er zorgelijk uit, vond Mieke.

Ze hadden zelf geen krant thuis. Ze hadden geen geld voor een

krant, maar Gijsbert liep vaak naar de kiosk op de hoek van de Blommersdijkselaan, tegenover het ziekenhuis waar Mieke had gelegen toen ze difterie had. Daar kon hij steeds stukjes artikelen lezen op de voorpagina's van diverse kranten die in de rekken hingen. Het waren dan wel niet de complete artikelen die hij kon lezen – de kranten hingen deels over elkaar heen - maar zo kon hij toch een beetje bijblijven in die voor hem zo onbarmhartige tijd van werkloosheid. De kranten voerspelden niet veel goeds. Op de avonden van de dovenvereniging kwam de onrust over een wellicht naderende oorlog ook steeds meer ter sprake. Voor Saartje verzweeg hij die. Die vertaalde alles wat tegen zat toch maar in het nadeel van hem. Die vond haar man maar een chagrijn. Maar nu Mieke er zelf over begon, vond hij toch dat hij daar serieus op in moest gaan. Mieke zag de zorgen in haar vaders ogen en werd er zelf ook onrustig van. Zouden ze inderdaad in een oorlog kunnen belanden? Ze kon zich er geen voorstelling van maken.

Het antwoord kwam snel. Terwijl de Spieringhers die nacht in een diepe slaap gewikkeld waren, verzamelden Russische troepen zich bij de Poolse oostgrens en staken om 3.55 uur 's nachts Duitse troepen de zuidwest grens van Polen over.

“Onze landgenoten in Polen zijn niet meer veilig. Duitsers worden geterroriseerd. Toen Duitse soldaten aan de grens werden aangevallen, kon Duitsland niet anders dan in Polen orde op zaken stellen”, stond er onder meer in de officiële verklaring van de Duitse regering. Dat, om een aanval op de Polen te rechtvaardigen, Duitse soldaten zich in Poolse legeruniformen hadden gestoken om zelf in de vroege ochtend het vuur te kunnen openen richting de Duitse troepen, werd pas veel later bekend. Het bleek de eerste duivelse list van een ziek en laaghartig brein. In de nacht van 1 september 1939 werd door Hitler de lont aangestoken in een kruitvat, dat in korte tijd overal in de wereld voor immense ontploffingen zou zorgen. Zijn wellust naar macht en zijn intense haat jegens joden zou tot dood en verderf leiden op een schaal zoals de wereld die nog nimmer had gekend.

Ongeloof en verbijstering waren van de gezichten af te lezen toen de avondkranten het alarmerende nieuws in koeienletters op de frontpagina's plaatsten. Vader en moeder Van den Spieringhe hadden geen radio. Zij waren toch doof en om nu alleen voor Mieke, Marrigje en Betsie een radio te kopen ... dat was mede door geldgebrek nog nooit in hun hoofden opgekomen. Het ontzagwekkende nieuws op de radio ontging hen daarom volledig. Maar één blik naar buiten en Gijsbert wist dat er iets ernstigs aan de hand was. Overal zag hij groepjes mensen druk met elkaar praten. Zijn eerste gang was dan ook naar de Blommersdijkselaan om te kijken of de kranten iets bijzonders te melden hadden. Toen Gijsbert de kiosk naderde bleek al snel dat het hem voorlopig niet zou lukken om in de buurt van de kiosk te komen. Op het moment dat hij de hoek van de Zoomstraat omsloeg, zag Gijsbert dat zijn gang naar de tijdschriftenkiosk volstrekt geblokkeerd was. Er was geen doorkomen aan. De rij gegadigden voor een krant liep van de kiosk naar de Hooglandstraat, zo'n vijfenzeventig meter lang. De dame achter het luikje had vrijwel geen bewegingsruimte. Ze zat ingebouwd tussen stapels kranten. De verkoopafdeling van de krant had de belangstelling goed ingeschat. Er waren veel meer kranten gedrukt dan normaal. Toen tegen het begin van de avond het Rotterdamsch Nieuwsblad uitverkocht was, bleek zelfs de Telegraaf in trek, een krant die onder normale omstandigheden door Rotterdammers gemeden werd als de pest.

“Danzig bij het Derde Rijk”, kopte het Rotterdamsch Nieuwsblad op vrijdag 1 september. De burgemeester van Danzig, Gouwleider Forster, had aan de Duitse Führer bericht dat de stad de wens te kennen had gegeven om, zoals in het Pruisische verleden, weer bij Duitsland te horen. Daarmee meende Duitsland naar de rest van de wereld toe een legale vrijbrief te hebben om nu met geweld een corridor naar Danzig te forceren. Dat forceren van een corridor werd door de Poolse regering begrijpelijk als een aanval op de Poolse staat gezien. Daarmee was de oorlog een feit. In de loop van de dag meldde de radio dat de Poolse hoofdstad Warschau zwaar was gebombardeerd.

Sjaak van Dam, de baas van Mieke, had de radio in de manufacturenwinkel aan staan toen Mieke de dag na Koninginnedag weer op haar werk verscheen.

“Moordenaars, die Duitsers”, schreeuwde hij door de zaak: “Godvergeten moordenaars”. Mieke schrok ervan. Zo had ze Van Dam nog nooit gezien. Van Dam was altijd zo’n aardige vent.

“Een mensenleven is gewoon niks waard, bij dat volk. Ze liegen alles bij elkaar om maar hun zin door te drijven. En als jood ben je al helemaal niks waard. Die nazi’s zijn een gevaar voor de mensheid! Nietsontziend!”

“Neem me niet kwalijk, Mieke. Ik kon me even niet beheersen. Dit is zo erg wat er gebeurt. Ik vrees voor de joden in Polen. Die Hitler heeft bloed aan zijn handen”.

Van Dam kreeg gelijk. Nog diezelfde week kwamen er berichten binnen over het doodschieten van mensen. Frankrijk en Groot Brittannië verklaarden Duitsland de oorlog. Even later kwam Stalin zijn belofte aan Hitler na. Hij gaf de Russische troepen de opdracht de grens met Polen te overschrijden en zoveel mogelijk Pools grondgebied buit te maken. Naast duizenden doden als gevolg van de bombardementen maakte Duitsland talloze krijgsgevangenen. Poolse officieren en intellectuelen kregen vrijwel direct de kogel. Op 28 september capituleerde Polen. Vanaf begin oktober werden de Poolse joden in getto’s ondergebracht. Getto’s waarin een groot tekort aan voedsel en water was. Wat er met de joden zou gaan gebeuren, was nog niet meteen duidelijk, maar het aantal joden dat vanuit Duitsland naar de westerse landen vluchtte was aanzienlijk.

Mevrouw Van Dam moest erg veel inkopen doen, zei ze begin november tegen Mieke. “Wees maar lief vandaag voor Pasja. Hij is de laatste dagen zo vaak alleen geweest. Wil je hem vandaag een extra keertje uitlaten?”

Natuurlijk wilde Mieke dat. Het was vrijdag 3 november. Zondag zou ze jarig zijn. Dan werd ze vijftien. Mieke had thuis al vaak vragen gesteld over hoe het nu eigenlijk ging tussen jongens en meisjes. Vorig jaar was ze ongesteld geworden. Haar moeder, Saartje, was daar een beetje zenuwachtig over geworden, had Mieke gemerkt.

“Eerste keer”, had moeder gezegd.

“Ik ook bloed. Elke maand. Nee, om vier weken”, had ze gezegd.

Mieke schrok daarvan, zoals ze die ochtend geschrokken was dat er bloed in haar onderbroek en op haar laken zat. Ze dacht dat moeder daar wel weer boos om zou worden. Maar Mieke dacht ook dat ze een heel erge ziekte zou hebben.

Maar moeder werd deze keer niet boos. Ze zei wel iets dat op “lastig” leek, maar Mieke kon het maar moeilijk duiden. Moeder vertelde dat ze dat wel vaker zou krijgen. Misschien wel dertig of veertig jaar lang. Dat ze nu een beetje een jonge vrouw aan het worden was en dat elke jonge vrouw elke vier weken “bloed had”. Dat je als je elke maand bloed had, dat je dan als vrouw een kindje kon krijgen.

“Nú oppassen. Mannen niet aan jouw lichaam komen”, zei Saartje.

“Waarom mag niet?”, vroeg Mieke, die het wel spannend begon te vinden. Haar vriendin, Mar Maliepaard, die veel grotere borsten had dan zij, had wel eens verteld dat jonge mannen steeds weer naar haar keken. Mieke had het ook gezien. Ze was best een beetje jaloers.

“Die heeft vooraan gestaan bij het borsten uitdelen. Die gaan het eerst weer hangen”, had oom Willem wel eens gezegd. “Wie later aan de beurt komt, houdt ze langer omhoog. Jij komt nog aan de beurt”. Daar kon Mieke het mee doen.

Moeder Saartje ontweek de vraag over jongens.

“Als jij vijftien. Dan ik vertel over jongens en meisjes”. Daar kon Mieke het mee doen en daarmee was voor Saartje de kous af.

‘Van uitstel komt afstel’, moet Saartje gehoopt hebben. Wel zorgde Saartje ervoor dat Mieke voortaan elke vier weken, ruimschoots op tijd, witte lappen onder haar kussen had liggen.

“Jij die in onderbroek doen. Twee dagen vóór vierde week”.

En nu, over twee dagen, zou ze vijftien jaar worden. Dan zou ze eindelijk horen hoe het zat tussen mannen en vrouwen. Die vijftiende verjaardag liep echter anders dan Mieke gedacht had.

“Ik loop even een stukje met je mee”, had Sjaak van Dam tegen Mieke gezegd toen ze de riem pakte om Pasja tussen de middag uit te laten.

“Moet er dan niemand in de winkel staan?”, vroeg Mieke.

“Nee, vandaag even niet, Mieke. Vandaag is een zeer speciale dag. Ik zet wel even het bordje ‘Gesloten’ op de winkeldeur, dan weten de mensen dat ze even niet in de winkel kunnen”. Mieke keek haar baas vragend aan. Ze werd een jaartje ouder. In stilte verwachtte Mieke dat haar loon vanaf die dag een beetje hoger zou worden. Zou baas Van Dam haar dat tijdens de wandeling willen vertellen?

Maar Mieke zag dat haar baas behoorlijk zenuwachtig was. Hij was niet de vrolijke Sjaak van Dam, die zo vaak een geintje met haar maakte. Een baas die soms de ene na de andere mop over “Sam en Moos” uit zijn mouw schudde.

“Wie zijn Sam en Moos”, had Mieke ooit eens vrij naïef aan Van Dam gevraagd.

“Dat zijn de veel te vrolijke zonen van Samuël en Mozes”, had baas Van Dam toen gezegd. Die Samuël en Mozes kende Mieke natuurlijk wel, want daar werd vaak genoeg over gesproken in de dovenkerk. Dat waren vrij serieuze personen. Leuk dat die van die vrolijke zonen hadden.

Terwijl Pasja Mieke keihard vooruit trok tot hij bij de eerste boom aan de Noordsingel was, zei baas Van Dam:

“Ik moet je wat vertellen Mieke. Ik heb net het bordje ‘gesloten’ op de winkel gezet en dat bordje gaat er niet meer af”.

Mieke keek haar baas verbluft aan.

“Bedoelt u dat de zaak niet meer open gaat?”

“Ja, Mieke, dat heb je goed begrepen”, zei Van Dam met zachte stem. Pasja gaf een ruk aan de riem, terwijl Mieke haar baas voor de tweede keer die middag vragend aankeek; verbijsterd eigenlijk.

Zag zij een traan in de ogen van die stoere baas?

“Maar waarom sluit u de zaak dan, meneer Van Dam? We hebben toch hartstikke veel klanten en de klanten betalen toch goed? En de zaak gaat toch hartstikke goed? U zei toch laatst dat de zaak meer winst maakte sinds ik er was.

“Ja Mieke, je hebt helemaal gelijk. Maar juist nu het zo goed gaat met de zaak heb ik de zaak juist heel erg goed kunnen verkopen aan een juwelier, die graag op het Slagveld wil zitten”.

“Hebt u de zaak verkocht? Wat zonde. Wat zonde. Maar waarom

dan, want u bent toch helemaal niet bejaard? U hoeft toch helemaal niet te stoppen?

Terwijl Mieke maar vragen bleef stellen, waren ze al helemaal bij de Bergweg aangeland. Zo ver had Mieke nog nooit met de hond gelopen. Althans niet tussen de middag.

“Laten we hier maar keren Mieke. Dan gaan we langs de kant van de gevangenis weer terug”

“Nee, Mieke, ik ben nog lang niet bejaard, maar ik wil dat wel graag worden. Ik ben bang dat als ik nog lang in Nederland blijf, ik nooit bejaard zal worden”.

De hersenen van Mieke werkten pijlsnel. Ging het om de jacht op joden die Hitler overal in de wereld ontketende? Dat verhaal dat vader haar had verteld over de joden in Duitsland en Oostenrijk en over wat nu in Polen gebeurde?

“Denkt u dat de Duitsers ook hier komen, meneer Van Dam?”

“Ik weet het niet Mieke, maar ik ben er bang voor. Die Duitsers zijn geen lieverdjes, dat hebben ze overal in Europa al laten zien. En aan ons, joodse mensen, hebben ze al helemaal een hekel.

Ik ga het niet afwachten, Mieke. Ik hoop dat je het aan niemand verder wilt vertellen, maar mijn vrouw en ik, mijn dochter en ook haar partner Bert van Dongen hebben besloten om aanstaande maandag met het nieuwe stoomschip de Nieuw Amsterdam naar New York te vertrekken. We hebben thuis alles al ingepakt. Mijn vrouw is op dit moment de laatste boodschappen aan het doen. Dingen die we nodig hebben tijdens de overtocht. Het geld dat de winkel heeft opgebracht, zal ik hard nodig hebben om in Amerika een nieuwe manufacturenhandel op te zetten”

“Wat erg voor u”, kon Mieke het nog net uitbrengen, voordat bij haarzelf de tranen rijkelijk over haar wangen vloeiden.

“Nu zal ik u nooit meer zien”.

Sjaak van Dam keek haar met liefdevolle ogen aan. Midden op de Noordsingel pakte hij Mieke beet, drukte haar tegen zich aan, terwijl ook bij hem de tranen over de wangen liepen.

Pasja dreutelde om hen heen. Beurtelings sprong hij tegen zijn baas en tegen Mieke op. Toen niemand hem aaide begin ook hij stilletjes te janken.

Baas Van Dam vermande zich en nam de kop van de hond stevig in zijn handen.

“Het is goed hoor, jongen. Jij bent hartstikke lief”

Hij snoot zijn neus en nam de teugels van de hond van Mieke over.

“Maar Mieke, ik zal jou nooit vergeten. En ook je vader zal ik nooit vergeten. Jullie hebben een hart van goud en jullie hebben het thuis al zo lang zo moeilijk gehad. Daarom heb ik die juwelier heel wat extra voor de zaak laten betalen, zodat jullie even vooruit kunnen. Omdat je nu geen baan meer hebt en je een andere baan moet zoeken, heb ik ervoor gezorgd dat je deze week in je loonzakje niet één weekloon vindt, maar vier weeklonen. Mocht je toch heel erg snel een baan vinden dan mogen jullie het extra geld houden”.

Heel even verscheen er een klein glimlachje op haar lippen, maar meteen was die weer verdwenen.

“Dank u wel, meneer. Dat zullen mijn ouders wel erg fijn vinden. Maar ik vind het heel erg voor u. Mag ik u, samen met mijn vader, maandag komen uitzwaaien op de Wilhelminakade?”

“Dat hoeft niet hoor Mieke, maar mijn vrouw en ik zouden het wel heel erg leuk vinden”.

Ze waren weer aangeland op het Slagveld.

“Laten we maar even omlopen en via de achteringang binnen komen”, zei Van Dam, “anders staan meteen de klanten weer voor de deur. En ik heb geen zin om iedereen wijzer te maken dan die al is”.

“Mieke, hier zijn je vier weeklonen. Je hebt vanmiddag vrij, want de zaak gaat niet meer open. Pak je spulletjes maar mee en doe je ouders en ook opoe en opa Van der Heijden de groeten van me. Ik heb met opoe nog even gesproken. Zij weet ervan. Ik geloof zelfs dat zij al op zoek is naar een nieuw baantje voor je. Ik hoop dat je toch nog een leuke verjaardag hebt. En ... we zullen God vragen of Hij jullie de oorlog wil besparen”.

Baas Van Dam had de gordijnen bij de voordeur dichtgeschoven. Mieke vertrok via de achterdeur. De vier weeklonen leken als lood in haar tas te wegen. Terwijl Mieke de achterdeur achter zich dichttrok, sprong Pasja nog even tegen de deur op. Hij kon haar nog een hele

poos door het glas van de deur zien. De hond kwispelde druk, maar Mieke keek niet meer om. Langzaam verdween Mieke uit beeld. Pasja begreep er niets van. Ze zwaaide altijd. Het kwispelen hield op. Toen deed Van Dam ook het gordijntje voor de achterdeur dicht.

Majoor Sas

Van Dam had gelijk. Of hij had alle geluk van de wereld. Dreigende berichten over het lot van Nederland volgden elkaar op. Niet altijd in de media van eind dertiger jaren, maar zeker binnen militaire en politieke kringen in Nederland.

Dat Hitler na de verovering van Polen gelijk had willen doordrukken en alles ten westen van Duitsland had willen veroveren in een ‘Blitzkrieg’ was niet meteen bekend. Maar dat de militair attaché in Berlijn, majoor Bert Sas, van een bevriende Duitse kolonel te horen kreeg dat de inval op Nederland en België al op 12 november, een week na het vertrek van de familie Van Dam, zou plaatsvinden, was bekend bij het hoogste militaire en politieke gezag in Nederland. Majoor Sas werd niet geloofd. Doordat de invasie op de door Sas genoemde datum niet doorging, omdat adviseurs van Hitler de weersomstandigheden tegen vonden zitten, werd de geloofwaardigheid van Sas nog verder aangetast. Sas had nog wel een goede relatie met Prins Bernhard, die de informatie deelde met zijn schoonmoeder, Koningin Wilhelmina. Op last van Wilhelmina werd voor de zekerheid op 10 november de Grebbelinie toch maar onder water gezet. De vertraging in het aanvalsplan werd door de militaire staf van Hitler echter gebruikt om de aanval verder te perfectioneren.

De jaarwisseling ging voorbij. Nederland geloofde nog steeds in haar neutraliteit en de politiek deed voortdurend pogingen om het volk gerust te stellen. Op 10 januari 1940 moest een Duits vliegtuig een noodlanding maken in de Belgische Ardennen. Het vliegtuig vloog in de brand. Aan boord van het vliegtuig vond men een half verbrand aanvalsplan op Nederland, België, Luxemburg en Frankrijk. De plannen werden ogenblikkelijk kenbaar gemaakt aan de betreffende regeringen, maar de Franse regering was ervan overtuigd dat het een opzettelijke noodlanding was geweest en dat de plannen slechts een vorm van misleiding moesten zijn. Desondanks werden de Nederlandse en Belgische legers in staat van paraatheid gebracht, waarbij beide regeringen zich haastten aan Duitsland te verklaren dat

er geen sprake was van offensieve bedoelingen. Als bewijs hiervoor ging de Belgische regering opzichtig niet in op een verzoek om de Franse en Britse troepen meer toegang tot België te geven, Duitsland hiermee volledig in de kaart spelend. Zowel het winterse weer als de noodlanding van het Duitse vliegtuig zorgden ervoor dat Duitsland voor de tweede keer een aanvalsplan afblies. Het Duitse aanvalsplan was bekend bij majoor Sas. Toen ook deze aanval niet door ging, kon Sas weinig goeds meer doen.

Middenin de angstige spanning kwam Saartje plotseling met een leuk bericht. Mieke, Marrigje en Betsie zouden er in de zomer een broertje of zusje bij krijgen. Dat bericht zorgde heel even voor een beetje vreugde in huize Van den Spieringhe.

“Ik wil broertje”, gebaarde Marrigje.

“Ik ook broertje”, riep Betsie die heftig knikkend rond de tafel begon te huppelen, opdat haar mamma maar begreep dat zij het met Marrigje eens was.

Mieke was verrast. Een kindje erbij? En ze was al vijftien. Als zij er maar niet weer een heleboel werk bij kreeg. Want ze moest al zoveel doen als ze van mevrouw Schut thuiskwam. En ze had niet eens in de gaten gehad dat haar moeder al een buikje had. Het “vrolijke” nieuws viel bij haar binnen als een bom.

“Wanneer baby ongeveer?”, vroeg ze aan haar moeder

Dat was kennelijk een lastige vraag want moeder keek ineens wat zenuwachtig in de richting van vader.

Gijsbert draaide zich om, deed de gangdeur open, pakte zijn jas en zijn hoed en verdween in de koude donkere nacht. Mieke snapte er niets van.

“Pappa slechte bui. Laat maar”, zei Saartje.

“Wanneer?”, herhaalde Mieke nu.

Saartje bracht een ronddraaiende wijsvinger naar haar slaap, draaide dezelfde hand, tikte beide gestrekte handen op de helft op elkaar en draaide haar pink: “Denk, ongeveer half juli”.

Mieke vond het maar raar dat haar vader bij zo’n leuk bericht zo plotseling het huis uitging. Ze begreep er niks van.

De toegenomen agressie door Duitsland was inmiddels de Engelsen behoorlijk in het verkeerde keelgat geschoten. De Engelse premier, Winston Churchill, vroeg Nederland en België dan ook om hun neutraliteit op te geven, zodat Engelse en Franse troepen de grenzen van de Benelux mee konden helpen beschermen. Beide landen durfden het risico niet aan. Liefdesbetuigingen richting het Britse koninkrijk zouden voor de Duitsers nu juist aanleiding kunnen zijn om de aanval op beide landen te openen. De spanning onder de bevolking was in beide landen om te snijden. Temeer ook omdat de berichten over de behandeling van de Polen steeds bloediger werden. Rusland en Duitsland waren Polen aan het verdelen, iets dat ze eind augustus daarvoor al in alle stilte met elkaar hadden afgesproken. De krijgsgevangen gemaakte soldaten werden door de Russen in koelen bloede gefusilleerd. Niet alleen Hitler, maar ook Stalin bleek meedogenloos. Rusland had inmiddels de aanval op Finland ingezet, terwijl zowel Duitsland als Rusland richting Estland, Letland en Litouwen opstoomden. Frankrijk en Engeland, die Polen steun hadden beloofd, keken toe en uitten zich slechts in alle vormen van retoriek.

Om de coördinatie tussen de Nederlandse strijdkrachten te verbeteren, werd generaal Winkelman aangesteld als algemeen bevelhebber over landmacht, luchtmacht en marine. Winkelman herstelde de verhouding met zijn Berlijnse attaché, majoor Sas. De inlichtingen van laatstgenoemde werden nu serieuzer genomen. Om het volk wat te ontspannen gingen sportwedstrijden gewoon door. In maart 1940 vond in Antwerpen de voetbalwedstrijd België-Nederland plaats. De Nederlanders werden er niet erg door opgevrolijkt. Oranje werd met een 7-1 verliespartij naar huis gestuurd.

De treurnis was groot. De spanning werd nog heviger. Nadat majoor Sas de datum van een aanstaande inval in Denemarken had doorgegeven, werd op 9 april 1940 Denemarken binnen één dag door de Duitse Wehrmacht overlopen. Er was geen sprake van tegenstand. Ook de neutrale Deense regering had de voorspellende woorden van Sas in het boek der fabelen bijgeschreven. De Denen werden volstrekt verrast en waren uit het lood geslagen. Noorwegen

was ook gewaarschuwd. Nu Denemarken was overlopen, achtten de Britten de tijd gekomen om daar in ieder geval de helpende hand te bieden. Een verovering van Noorwegen zou wellicht desastreus kunnen zijn, mochten de Duitsers verder reikende plannen hebben richting het Britse Rijk.

In Nederland werden desondanks geen verdere stappen ondernomen om de militaire weerbaarheid verder op te schalen. Kolonel Scharroo was bevelhebber over de genietroepen in de regio Rotterdam. De stad werd door het opperbevel van de strijdkrachten bij een eventuele oorlog evenwel niet als frontstad gezien. Het aantal manschappen in en rondom de stad kon daarom beperkt gehouden worden. Drie jaar eerder hadden vooraanstaande Rotterdammers de stichting Luchtafweer Rotterdamse regio opgericht. In de regio Rotterdam, Schiedam, Vlaardingen, Overschie, Hillegersberg en IJsselmonde werden 26 batterijen met drie stuks afweergeschut geplaatst. Dat moest voldoende zijn voor eventualiteiten, vond men toen.

Het in de havenstad gelegeerde beroemde bataljon mariniers, bestond in april 1940 tijdens de oorlogszuchtige sfeer voor twee derde uit beginnelingen. Uitbreiding van het aantal manschappen zou misschien gezien kunnen worden als een schending van de neutraliteit. Wel werden, voor het geval dat, en in het geniep, de Moerdijkbruggen alvast van springladingen voorzien. Over dergelijke defensieve activiteiten mocht echter met geen woord gerept worden. Minister-president De Geer wilde op geen enkele manier Hitler, “een bevriend staatshoofd”, tegen het hoofd stoten.

”De Geer geloofde tot op het laatst in de werking van de Nederlandse neutraliteit. Dit ondanks het feit dat Duitsland na Denemarken meteen maar was doorgemarcheerd naar het gewaarschuwde Noorwegen. Hoewel de verovering van Noorwegen iets langer duurde, walste het Duitse leger vrij eenvoudig over het Scandinavische land heen. Op 27 april gaven de Britten hun steun aan Noorwegen op. Ze konden niet tegen de agressieve en geoefende Duitse oorlogsmachine op. Noorwegen was niet te verdedigen. Het Britse leger trok zich terug op het eigen bastion. Was Nederland nu aan de beurt?

Na de Duitse verovering op Denemarken en tijdens de aanval op Noorwegen, gooide Nederland er nog maar een voetbalwedstrijd tegenaan om de gemoederen in het land wat te bedaren. Datzelfde gold trouwens voor de Belgen. Het spelen van een voetbalwedstrijd was ideaal. Daarmee kon je als regering aan een agressief buurland een duidelijk signaal geven dat je als neutraal land helemaal niet met oorlog bezig was. En ... per slot van rekening moest de 7-1 nederlaag nog gewroken worden. Daar kon je toch niet de hele zomer tegenaan blijven kijken. Op 21 april werden de Belgen met open armen in het Olympisch Stadion ontvangen. Nederland versloeg de Belgen met 4-2. De overwinning was binnen. Deze wél.

Majoor Sas had al diverse malen gewaarschuwd dat de aanval eraan zou komen. Achttien maal blies de staf rond Hitler de definitieve aanval echter af. Steeds vanwege de weersomstandigheden, waardoor het aanvalsplan met vliegtuigen niet goed zou kunnen uitpakken. De laatste waarschuwing gaf majoor Sas op donderdag 9 mei door. De majoor die de informatie steeds verkreeg van een bevriende Duitse kolonel, bepaald geen vriend van zijn Führer, berichtte dat bij het aanbreken van de volgende dag de troepen de Nederlandse en Belgische grens zouden overschrijden.

Die nacht was het prachtig weer. Er stond een licht briesje. De wind kwam uit het noordoosten. De heldere maan bescheen de wateren van Rotterdam, waarin de silhouetten van de bruggen over de Maas net zichtbaar werden. Het zou een prachtige zonnige dag worden. Nog twee dagen, dan was het Pinksteren. De dag waarop God Zijn Heilige Geest uitstortte: de Geest van goedheid, van medemenselijkheid, van liefde voor je naaste. Het zou vanzelf allemaal goed komen. Majoor Sas? ... Middelvinger voor hem!

Hoofdstuk 2 – De Geest van Pinksteren

Met Pinksteren zouden ze met z'n allen naar de dovenkerk gaan. Saartje, die niet altijd stond te springen om mee te gaan, was er met Pasen, Pinksteren en Kerst meestal wel bij. De andere zondagen ging Gijsbert alleen en nam hij Mieke, Marrigje en kleine Betsie mee. Die vonden het wel leuk, want in de kelder werd dan tegelijk de zondagsschool voor de kinderen van de doven gehouden. Daar zaten dove en horende kinderen gewoon door elkaar. Dat maakte niet uit want alle horende kinderen van dove ouders waren al vanaf de wieg opgevoed met gebarentaal. Als een doof kind de juf even niet begreep, zat er wel een horend kind naast die het even uitlegde.

Hoewel, om in gebarentaal aan kinderen uit te leggen wat de Heilige Geest is, was toch een beetje moeilijk:

“De discipelen kregen plots vlammetjes op hun hoofd en konden ineens in alle talen spreken. De mensen die er omheen stonden, vonden dat gek. Want de meesten van die discipelen waren maar gewoon vissers en die hadden nooit andere talen op school geleerd. Maar omdat ze nu ineens in alle talen konden vertellen dat Jezus had laten zien dat je na je dood weer levend werd, als je maar goed geleefd had, daarom geloofden de mensen ineens. Want heel veel mensen hadden Jezus weer gezien, nadat ze hem aan het kruis gespijkerd hadden en ze hem hadden begraven in een gat in een berg. Drie dagen later was hij er gewoon weer en op Pinksteren konden de discipelen ineens in alle talen aan alle mensen van alle landen vertellen hoe zij ook een eeuwig leven konden hebben”, dat had de juf vorig jaar verteld.

“Is er ook een discipel geweest die het ineens in gebarentaal kon vertellen?”, vroeg toen één van de kinderen. Maar dat wist de juf niet zeker. Ze zou het opzoeken en dat de volgende Pinksteren aan de kinderen vertellen, had ze beloofd.

Mieke, die qua leeftijd eigenlijk niet meer naar de zondagsschool mocht, maar die wel haar zusjes mocht begeleiden – Marrigje was elf en Betsie was pas vijf – had het verhaal, toen de zondagsschool

was afgelopen, aan haar vader verteld. Die moest erom lachen: “Jezus legt hand op doof oor. Dan jij kan weer horen. Jezus legt hand op blind oog. Dan jij kan weer zien”, antwoordde Gijsbert. “Dan gebarentaal niet nodig”.

Gijsbert hoopte dat Saartje dit jaar weer mee zou gaan. Zeker was hij er niet van, want de sfeer aan de Zoomstraat op nummer 78b was de laatste tijd om op te schieten. Sinds Gijsbert werkloos was, waren de rapen gaar. Thuis moest hij de tijd verdelen met boodschappen doen, af en toe een klusje opknappen of voor iemand zwart een meubeltje maken, zodat hij nog wat kon bijverdienen. Dat mocht natuurlijk niet, want twee keer per dag moest je je melden bij het bureau van “De Steun”, omdat ze wilden voorkomen dat je aan de ene kant financiële steun kreeg en aan de andere kant toch stiekem een baantje had. Tweemaal per dag moest je op het bureau een stempel halen, waarin op je steunkaart dag en tijd werden gestempeld. “Stempelen” noemden ze dat. Ook werd Gijsbert, in ruil voor het verstrekken van “steun”, steeds gedwongen om straten te vegen of om dingen klaar te zetten bij evenementen. Dat kon op de meest onregelmatige momenten gebeuren. Kans om veel bij te verdienen was er dus niet.

Saartje vond het een afgang. Haar eigen vader was nooit werkloos geweest. Die had zelfs zeven waterstokerijen en daarnaast had hij een hele ris kinderen grootgebracht. Dat haar vader niet doof was en ook niet aan één oog blind in een tijd van zware economische depressie, dat kwam bij Saartje niet in haar hoofd op. In alles leek het erop dat zij Gijsbert zo langzamerhand verachtte. Gijsbert mocht eigenlijk blij zijn dat zij nog steeds bij hem bleef. Maar ... aan haar lijf geen polonaise meer.

Gijsbert leed onder de houding van Saartje. Zijn gezondheid ging er zienderogen op achteruit. Hij was al nooit erg vet geweest, maar de laatste tijd was het vel over been. Zijn zondagse pak hing steeds ruimer om zijn lijf. Dat Saartje aan haar lijf ‘geen polonaise’ meer toestond, vond hij geen probleem. De ambiance in huis was zodanig, de burens konden er zelfs van meegenieten, dat bij Gijsbert van enige opwindning op erotisch terrein allang geen sprake meer kon

zijn. Saartje had haar schoonheid begraven in chagrijn. Dat Saartje desondanks een kindje in haar lichaam droeg, was een doorn in het oog van Gijsbert.

Het was donderdagavond, de negende mei. Het Rotterdamsch Nieuwsblad van een paar uur eerder lag bij Gijsbert uitgebreid op tafel. Zelf kon hij helemaal geen krant betalen, maar met de bovenbuurman had hij afgesproken dat die de krant niet zou weggooien, maar dat hij na hem gelezen te hebben de krant in de brievenbus van het benedenhuis zou doen. Hoewel een paar uur later, kon Gijsbert toch nog een beetje bijblijven. Hij moest als lid van de dovengemeenschap per slot van rekening ook de radioberichten ontberen.

Bovenbuur Kees mocht Gijsbert wel. Bovendien had hij met Gijsbert te doen. Naast heftig gebaren kon Saartje regelmatig haar stem verheffen. Haar verbale uitpattingen waren in het bovenhuis goed te horen. Niet alleen in het bovenhuis trouwens, met al die houten vloeren en al die vrij dunne tussenwanden, kon de hele buurt ervan meegenieten.

Wanneer het nieuws in die krant van de vorige dag erg spannend was, ondernam Gijsbert de volgende ochtend een wandeling naar de kiosk tegenover het Bergwegziekenhuis om daar alvast de koppen van de ochtendkranten af te lezen. Zo bleef hij een beetje bij. De laatste tijd waren de berichten best wel spannend. Die vervloekte Duitsers waren, na Polen, de afgelopen weken ook Denemarken en Noorwegen binnengevallen en het leek erop dat de Engelsen, ondanks al hun ‘poeha’ over militaire steun aan Noorwegen, toch de aftocht aan het blazen waren. Gijsbert kon merken dat veel mensen om hem heen gespannen waren. Reden voor hem om maar weer eens bij de kiosk langs te lopen. Daarbij kostte het hem best enige moeite om de berichten te lezen, want de rijen voor de kiosk werden steeds langer en de kranten waren steeds sneller uitverkocht.

In de late avond van donderdag negen mei gleden de ogen van Gijsbert echter naar de andere pagina’s van de krant. Het werd

Pinksteren. En Pinksteren bestond niet alleen maar uit een gang naar de dovenkerk. Met Pinksteren deed je ook wat leuks met z'n allen. En bovendien, het werd niet alleen een prachtig mooi Pinksterweekend, het werd ook nog eens moederdag. Eens kijken of hij het humeur van Saartje die dag wat positief kon beïnvloeden. Gijsbert had net een klusje opgeknapt en daarbij een extra zakcentje verdiend, én hij had nog iets over van die extra weken loon die Mieke van Van Dam had gekregen. Gijsbert had dat niet aan Saartje verteld, maar had dat achtergehouden voor eventuele tegenvallers. Veel was het niet, maar hij hoopte bij Saartje toch voor een dubbeltje op de eerste rang te kunnen zitten. Wie weet werd ze er een keertje blij van.

Maar een uitje met Mieke en MARRIGJE naar een lachfilm zou het weekend óók tot een feest kunnen maken. De avondkrant van 9 mei was opgewekter dan die van de dagen ervoor. Het kabinet De Geer was ervan overtuigd dat Duitsland de neutraliteit van Nederland zou waarborgen. Bovendien had Nederland ook nog een leger dat z'n mannetje stond, werd door menigeen duidelijk gemaakt. Al enkele weken geleden was door de regering de staat van beleg afgekondigd. In Rotterdam waren wachtposten geplaatst bij het station DP, zoals de Rotterdammers dat noemden. Velen wisten niet eens dat die afkorting stond voor Delftse Poort. De Delftse Poort markeerde het einde van de Schie, de vaarweg naar Delft. Ook stonden wachtposten bij de Beurs, het Maasstation en bij vliegveld Waalhaven. Politici hadden bovendien ingeschat dat Rotterdam voor de Duitsers geen “frontstad” zou worden.

De donderdagkrant stond vooral bol van de vrolijke advertenties. In het centrum van de stad waren de leukste films te vinden. Er was een film van de Franse komiek met die grote tanden, Fernandel, in De Doelen: “Met een kwartje de wereld rond”. Dat moet niet alleen een vrolijke, maar ook een leerzame film zijn, dacht Gijsbert. Knap om met een kwartje de wereld rond te komen. In Lumière draaide “Vooruit met de geit”, van de ultra drukke George Formby en in het City theater draaide een nieuwe film van Laurel & Hardy: “Schots en Scheef”. Gijsbert was een fan van de Dikke en de Dunne. Voor die film hoefde je niet te kunnen horen. Je zag van tevoren al aankomen

dat er iemand onverwacht in een kuil zou duiken, of dat iemand een losliggende plank tegen z'n hoofd kreeg en daarbij hartstochtelijk begon te huilen. Vooral Stan Laurel had daar een handje van. Gijsbert zag het, vanwege de mimiek, vaak eerder aankomen dan de rest van de bioscoop. Met zijn aanstekelijke lach werkte hij extra op de lachspieren van de rest van de zaal, zonder dat hij dat overigens zelf in de gaten had. Mieke had hij al eens een keer meegenomen en samen hadden ze het grootste plezier gehad. De knuffel van Mieke achteraf was een extra beloning geweest.

“Laat slagerij Spel voor Moederdag zorgen!”, stond er nog net leesbaar onderaan de pagina. Slagerij Spel aan de Schiedamscheweg. Daar lag slagerij Spel toch een beetje te ver voor uit de richting. Een fiets voor Moederdag zou ook kunnen, aldus de firma Vollebregt. Voor slechts f. 29,90 had je al een fiets. ‘Echt een cadeau voor een ‘steuntrekker’, dacht Gijsbert smalend. Hij kon nog niet eens een oude fiets kopen. Een gloednieuwe fiets, dat lag ver boven zijn mogelijkheden. En bovendien, als hij plotseling met een fiets ging rondrijden, kon hij gelijk naar zijn steun fluiten. Gloednieuwe fietsen waren bestemd voor de dames en heren in de lanen van Kralingen of voor de hoge heren in Hillegersberg. Gijsbert had zijn beslissing genomen. Hij zou op zaterdagmiddag, de elfde mei, met zijn twee meiden naar de Dikke en de Dunne gaan kijken. Na afloop zouden ze dan gedrieën langs de bloemenstalletjes aan de Binnenrotte lopen, daar een bloemetje voor Moederdag kopen, om daarna langs de Rotte, via het Noordplein, terug te wandelen naar het Oude Noorden.

Gijsbert keek op de pendule. Oei, het was al bijna middernacht. De volgende dag, moest hij, op last van de Raad van Arbeid al vroeg aanwezig zijn op de Grote Markt om te helpen bij het opbouwen van de marktkramen. Niet op tijd aanwezig zijn, kon zijn ‘steunuitkering’ op de tocht zetten. Gijsbert keek nog even in de tussenkamer, waar zijn drie dochters in hogere sferen leken te vertoeven. Betsie lag half bloot en dwars in het ledikantje met de spijsltjes, dat hij ooit voor Mieke had gemaakt. Om exact twaalf uur schoof Gijsbert de bedstee in. Saartje lag er al een poos in. Die sliep al. Zonder Saartje aan te raken, viel Gijsbert, met een tevreden glimlach in een diepe slaap. De nacht was helder. Morgen zou een mooie dag worden.

Mevrouw Schut

Sjaak van Dam was op tijd vertrokken. Waar en in welk land de Duitsers zich ook vertoonden, overal werd als eerste een normaal leven van de joden onmogelijk gemaakt. Als de buurman de krant weer eens in de brievenbus had gestopt, vroeg Mieke als eerste aan haar vader of er artikelen in stonden over de joden. Dat er geruchten gingen dat er in Polen zomaar joden waren doodgeschoten, alleen maar omdat ze jood waren, kon Mieke nauwelijks geloven. En die joden waren al gevlucht omdat de Duitsers hun hele stad hadden gebombardeerd. Het idee alleen al vervulde haar met afgrijzen. Gelukkig waren er geen Duitsers in Nederland. Maar goed dat de Van Dammen met de Nieuw Amsterdam naar Amerika waren vertrokken. Op de Wilhelminakade had ze ze nog nagezwaaid. Ze was blijven zwaaien totdat het schip de bocht langs Schiedam maakte, waar de Nieuwe Maas “Het Scheur” begon te heten. De meer dan duizend mensen aan dek waren toen nog maar hele kleine poppetjes

Triest was ze geweest om het vertrek van de Van Dammen. Maar dezelfde middag was oma Van der Heijden in de Zoomstraat langs gekomen. Oma Van der Heijden was, anders dan oma Van den Spieringhe, altijd heel strak en heel formeel. Je kon zien dat zij, naast het opvoeden van zeventien kinderen, ook nog een rol had in het runnen van de waterstokerijen. Het leek wel of zij het gezin van haar dochter Saartje steeds op afstand in de gaten hield. Oma Van den Spieringhe was veel liever. Daar kon je altijd mee knuffelen. Maar oma Van den Spieringhe was vorig jaar overleden. Die lieve oma was al een tijdje alleen. Ze had wel een man gehad, haar opa, want anders was haar vader nooit geboren. Maar die opa was al overleden ver voordat Mieke geboren was. Vorig jaar kreeg oma de tering. Elke keer als Mieke met haar vader bij haar langskwam was ze magerder. Op 19 augustus 1938 overleed ze. Mieke had heel erg gehuild.

Oma Van der Heijden was niet zo knuffelig. Maar ... als er in het gezin van Mieke problemen waren, stond ze wel altijd meteen voor de deur. En, problemen waren er nu genoeg. Want nu Mieke geen geld meer kon verdienen en haar vader “aan de steun lag”, was